

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Глуховська Марина Сергіївна

УДК 811.161.2 ' 373.611

**АСОЦІАТИВНО-ПОРІВНЯЛЬНА МОТИВАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИХ СЛОВОТВІРНИХ ІННОВАЦІЙ
У СФЕРІ ІМЕННИКА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

кандидат філологічних наук, професор
Олексенко Олена Андріївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Колоїз Жанна Василівна,
Криворізький державний педагогічний
університет,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Мізіна Ольга Іванівна,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка,
доцент кафедри українознавства, культури
та документознавства.

Захист відбудеться 13 червня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано 04 травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Мова завжди є і буде відображенням найрізноманітніших процесів і явищ у спільноті, яка послуговується цією мовою. Що помітніші зміни відбуваються в суспільстві, то інтенсивнішими стають і зрушення в мові щодо її поповнення новими одиницями чи вдосконалення наявних мовних засобів; самі мовні процеси потребують постійної уваги науковців.

Серед досліджень, присвячених інноваціям в українській мові, особливе місце займають напрацювання в галузі дериваційної інноватики; специфікою таких досліджень є переважання комплексного, системного підходу до інноваційних явищ. Зміна орієнтирів зумовила появу й формування нових чи увиразнення, поширення наявних напрямів у вітчизняній дериватології. Серед них помітно виділяються такі: категорійний словотвір у ширшому контексті категорійної граматики (І. Вихованець, К. Городенська, В. Олексенко); динаміка і перспективи словотвірних процесів (Є. Карпіловська, Н. Клименко, Л. Кислюк, О. Тараненко); основоцентризм і парадигматичність у словотворенні (З. Валюх, В. Грещук, Р. Бачкур, І. Джочка, Н. Пославська); теорія словотвірної номінації (А. Нелюба, О. Олексенко, О. Мізіна) та ін.

Мотиваційні зв'язки між мовними одиницями є одним із найпомітніших виявів системності в номінації і, мабуть, чи не найскладнішим і найрізноманітнішим серед них. Дослідження мовних інновацій дає змогу простежити їхні взаємодійні процеси з уже наявними (традиційними) елементами різних рівнів мови, визначати типове й унікальне в розвитку мови, прогнозувати наслідки нового в подальшому розвитку мови, створити об'єктивнішу й повнішу лінгвістичну теорію. Системне й комплексне дослідження порівняльно-асоціативного різновиду словотвірної мотивації дериватів, що з'явилися в українській мові від 90-их років ХХ століття, є одним зі шляхів і способів реалізації названих можливостей. Саме в цьому й полягає **актуальність** роботи.

Метою цього дослідження є виявлення першопричин вибору мотиваційних ознак нових дериватів іменникових словотвірних категорій, засобів, способів і механізмів їхнього втілення.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) проаналізувати сучасний стан дослідження словотвірних інноваційних процесів в українській мові, при цьому зацентрувавши увагу на основних аспектах, на перспективах, суперечках і неузгодженостях;
- 2) визначити критерії інноваційності мовних явищ й окреслити межі відібраного для аналізу матеріалу, здійснити його класифікацію відповідно до мети дослідження;
- 3) на основі наявних наукових праць з'ясувати словотвірне підґрунтя мотивації як підготовчого кроку в номінуванні довкілля;
- 4) визначити й проаналізувати інноваційні деривати з асоціативно-порівняльною мотивацією, способи і засоби її втілення у зіставленні із відповідними загальномовними (традиційними, узуальними) дериватами в українській мові;

5) з'ясувати роль контексту у творенні й функціонуванні дериватів із асоціативно-порівняльною мотивацією.

Об'єктом дослідження є іменникові деривати-інновації, що з'явилися в українській мові від кінця ХХ століття.

Предметом дослідження є особливості асоціативно-порівняльної мотивації інноваційних іменникових дериватів, причини й умови вибору мотиваторів, способи і засоби її втілення.

Джерела фактичного матеріалу. Матеріалом дослідження стали праці, присвячені інноваційним процесам в українській мові: 1) словники інновацій (Г. Віняр і Л. Шпачук, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюба та ін.); 2) словники-додатки до монографічних чи дисертаційних праць (А. Архангельська, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Л. Кислюк, О. Стишов); 3) використовуваний у наукових працях мовний матеріал як унаочнення тих чи тих інноваційних процесів (К. Брітікова, Л. Карпець, Ж. Колоїз); 4) авторська картотека, укладена на основі суцільної вибірки з різних джерел.

До аналізу залучено понад 1700 одиниць.

Під час виконання завдань використано такі **методи** наукового дослідження: *описовий* метод уможливив систематизацію матеріалу, аналіз його з урахуванням визначеної мети; *зіставно-порівняльний* метод використано для з'ясування особливостей інноваційних дериватів, різних за своєю стильовою належністю, належністю до різних слотовірних категорій; метод *компонентного аналізу й диференційний* метод використано під час аналізу особливостей мотивації досліджуваних номенів; метод *кількісних підрахунків* дав змогу визначити низку особливостей інноваційних номенів чи їхніх груп (системність, продуктивність, регулярність явищ, активність процесів); методи *лінгвістичного моделювання* використано для визначення ступеня реалізації потенціалу окремих слотоворчих засобів і слотовірних моделей.

Наукова новизна: у межах іменникових слотовірних категорій системно досліджено деривати-інновації з асоціативно-порівняльною мотивацією, визначено внутрішньомовні й позамовні чинники, що впливають на вибір мотиваційних ознак, переважальні засоби реалізації асоціативно-порівняльної мотивації, наслідки для слотоворення сучасної української мови, виявлено продуктивні й малопродуктивні способи і засоби творення конкретних аналізованих дериватів й іменникових слотовірних категорій загалом.

Теоретичне значення дослідження полягає в подальшому розвитку теорії слотовірної номінації, у розширенні й поповненні знань про особливості слотовірної мотивації; крім того, викладені в роботі авторські надбання сприяють і розвитку теорії лінгвістичної інноватики та номінації загалом; результати й напрацьовані способи дослідження матеріалу можна застосовувати для вияву і вивчення інших аспектів українського інноваційного слотоворення.

Практична значущість одержаних результатів зумовлена можливістю застосування теоретичного апарату слотовірної інноватики й отриманих у

ході аналізу наробок для подальшого вивчення словотвірних явищ в українській мові. Сам матеріал і способи його опрацювання можна використати під час укладання й проведення навчальних курсів зі словотвору й лексикології, спецкурсів з інноватики й теорії словотвору, в удосконаленні практики укладання словотвірних словників, у порівняльних дослідженнях різних мов.

Особистий внесок автора: у ході дослідження одноосібно одержано результати про особливості асоціативно-порівняльної мотивації дериватив-інновацій як системного явища, що знаходиться в тісному взаємозв'язку і взаємозумовленості словотвірних процесів.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація пов'язана з комплексною науковою темою кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасна українська мова: когнітивний і прагматичний аспекти дослідження» (державний реєстраційний номер 0111U006434). Тему кандидатської дисертації затвердила вчена рада ХНПУ імені Г. С. Сковороди (протокол № 6 від 20 грудня 2013 року).

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 9 від 19 лютого 2019 року). За основними положеннями і результатами дослідження виголошено доповіді на таких міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: XV Міжнародна конференція з актуальних проблем семантичних досліджень «Сучасні напрями в дослідженні мовних одиниць (на матеріалі української та російської мов)» (Харків, 2014), Всеукраїнська наукова конференція «Гуманітарні читання» (Харків, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Українська мова у парадигмі світової лінгвістики» (Одеса, 2017), III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові інновації» (Київ, 2019), науково-практична конференція «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» (Івано-Франківськ, 2019), Всеукраїнські наукові читання, присвячені пам'яті професора С.І. Дорошенка (Харків, 2019).

Публікації. З теми дослідження опубліковано 8 одноосібних статей, 7 із них – у наукових виданнях, затверджених МОН України як фахових, 1 – у зарубіжному галузевому виданні (Австрія); 2 тез.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 3 додатків, списку використаної літератури (181 одиниця). Обсяг роботи – 207 с., текстова частина – 172 сторінки (8 д. ар.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано мету, основні завдання роботи, визначено предмет і об'єкт дослідження, зазначено його джерельну базу, визначено основні методи й

прийоми опрацювання й інтерпретації матеріалу. Крім того, окреслено наукову новизну, теоретичне й практичне значення результатів, указано на способи апробації самого матеріалу.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження мотивації інноваційних дериватів» визначено теоретичні питання, що є ґрунтом словотвірної-інноваційної теорії і мають важливе значення для дослідження.

У частині **1.1 «Історія, сучасний стан і перспективи інноваційних досліджень»** на основі наявної літератури встановлено, що в історії досліджень нових мовних засобів в українській лінгвістиці чітко виділяється декілька періодів зі своїми особливостями розуміння новизни засобів, предмета дослідження, особливостями його оцінювання з погляду критеріїв правильності / неправильності, потрібності / зайвості, значущості. Кожен із періодів виділявся специфічними настановами й метою досліджень, термінологічним інструментарієм, обсягами й ступенем системності, які здебільшого були зумовлені позанауковими, часто пропагандистськими чи політичними, чинниками.

Сучасний період досліджень суттєво відрізняється від попередніх сприятливими позамовними чинниками, справжнім «неологічним вибухом», змінами наукових орієнтирів загалом і в лінгвістиці зокрема, широтою охопленості й системності самих досліджень; інновації досліджувано не самі по собі, а як чинник зміни в системі, динаміки мови.

У частині **1.2 «Мовні й позамовні чинники появи нових одиниць. Питання визначення новизни мовних знаків»** здійснено огляд умов і причин появи нових мовних одиниць, визначення меж їхнього статусу як інноваційного – у цьому плані немає загальноприйнятої, однозначної й несуперечливої думки: здебільшого такі межі визначають на підставі суб'єктивних критеріїв. У потрактуванні мовної одиниці як інноваційної використовуємо критерій *початкового часу*: час її появи, час початку використання у новій функції (її зміни) чи час розархівовування.

Поняття нового в мові тісно пов'язані – накладаються, перемежуються – із поняттями okazіональності. Історію постання досліджень, різноманіття трактувань самих мовних явищ і одиниць як okazіональних, визначення різновидів, процесів і механізмів появи й формування тощо всебічно викладено у працях Ж. Колоїз, зокрема в її монографії «Українська okazіональна деривація» (2007). Унаслідок застосування асоціативно-порівняльної мотивації (як правило, індивідуальної, унікальної) у ході творення нових слів з'являються одиниці з характеристиками, притаманними okazіональним.

Частина **1.3 «Словотвірна номінація в контексті інноваційних досліджень»** має неабияке значення для окреслення добору фактичного матеріалу й вибору прийомів і способів його інтерпретації. На підставі аналізу наявних лінгвістичних праць виділено різні типи номінації: семантичну, синтаксичну, аббревіаційну і словотвірну. Словотвірний тип номінації має такі основні ознаки: похідність дериватів, мотивованість похідної усім значенням твірної одиниці, зміна структури і/чи семантики

похідних порівняно із твірними, разовість-одномоментність словотвірного акту, результатом процесів є слово.

Частину 1.4 «Словотвірна мотивація як основне поняття деривації: суть і різновиди» присвячено спірним питанням визначення суті мотивації, її різновидів і способів утілення. Мотивація – обов'язковий атрибут-основа будь-якого типу номінування. Сьогодні немає загальноприйнятої теорії мотивації і її різновидів, причинами тому є деякі дослідницько-методологічні помилки, зокрема й неврахування вирізнювальних ознак словотвірної мотивації: контактний характер взаємодійних основ; двоплановість – виражається через форму і / чи зміст взаємодійних одиниць; зміст мотиватора повністю відображено в похідному.

У реферованому дослідженні на підставі праці А. Нелюби про розрізнення типів номінації і словотвірної зокрема (2007) класифікуємо і різновиди мотивації.

1. Мотивація номінативна – за типом номінації виділяємо: словотвірну (*дерево* → *дерев'яний*, *змарнований* → *змарнованість*), семантичну (*заєць* «тварина» → *заєць* «боягузлива людина», *закипіти* «стан рідини» → *закипіти* «стан людини»), аббревіаційну (*бронетранспортер* → *БТР*, *Українська Народна Республіка* → *УНР*), синтаксичну (*зелений гай*, *впевнено перемогти*, *галушки по-полтавськи*) мотивацію. 2. У межах словотвірної мотивації за деякими критеріями також виділили різновиди: 1) за мовнорівневим статусом мотиватора: слівна, у межах якої виділено частиномовні різновиди (*мільйон* → *мільйонний*, *кваліфікувати* → *кваліфікований*), словосполученнева (*байдики бити* → *байдикувати*, *сільське господарство* → *сільськогосподарський*), аббревіаційна (*АТО* → *атовець*, *КрАЗ* → *кразівський*), звукова/буквена (*у* → *укати*, *А* «позначення студентської групи» → *аки* «студенти цієї групи»), вигукова (*бах* → *бахкати*, *ого* → *огокати*); 2) за кількістю мотиваторів: мономотивація (*вексель* → *векселяда*), полімотивація (*сміхова жорстокість* → *сміхожорстокість* і *жорстокість сміху* → *сміхожорстокість*, *золота коронація* → *золотокоронаційний* і *коронація золотом* → *золотокоронаційний*); 3) за змістом-статусом конкретного мотиватора: відонімна і відапелятивна, відособова, відпредметова, відознакова та ін.; 4) за мисленнєвою операцією вибору – асоціативно-порівняльна і пряма мотивація.

Другий розділ «Високопродуктивні іменникові словотвірні категорії з дериватами асоціативно-порівняльної мотивації» – це аналіз мотивації високопродуктивних категорій збірності-сукупності і локативності.

У частині 2.1 «Словотвірна категорія збірності-сукупності: особливості творення й мотивації» відображено специфіку вираження асоціативно-порівняльної мотивації названої категорії. Це дослідження ґрунтується на таких засадах: збірність і сукупність є близькими, взаємопов'язаними поняттями; до категорії належать іменники, що не мають форми множини, у кодифікованому мовленні їх не можна поєднувати з кількісними числівниками; іменники цієї категорії виражають категорійне значення саме через використання відповідних словотворчих засобів; до

категорії належать деривати зі словотвірним значенням 'збірність-сукупність названо твірною основою', при цьому у зв'язку зі своєю асоціативно-порівняльною природою твірна основа може називати ознаки, властивості, події, предмети, істоти.

Твірна база досліджуваних дериватів ширша від узуальної: до словотворення залучено власні назви людей, реальних і вигаданих, своїх і чужих – їхні прізвища (*Каши́ровський* → *каши́ровство*, *Шрьо́дер* «канцлер ФРН» → *шрьо́дерівщина*), імена (*Арсеній* → *арсеніада* «ім'я Яценюка – прем'єр-міністр України», *Кіріло* → *кіріловщина* «ім'я очільника московської церкви Гундяєва»), прізвиська (*Допа* «прізвисько М. Добкіна» → *Допізм*), меншою мірою – власні назви літературних героїв чи сценічних образів (*Кайдаш* → *кайдашівство*, *Шариков* → *шариковщина*). Власні імена стають узагальненням деякої сукупності ознак, дій, властивостей, результатів, характерних для названої твірною основою особи, а знання «ролі і статусу» особи, особливостей предмета, ознаки роблять можливим розуміння семантики деривата.

Асоціативність-порівняльність мотивації іменників збірності-сукупності може бути «успадкованою» (твірна база вже мала такі ознаки) чи формуватися під час словотвірного акту. Значну роль у набутті й «поясненні» асоціативності відіграє контекст творення: автор у різний спосіб називає набір ознак, дій, властивостей, притаманних особі-мотиватору: *Може, справді, нарешті, відступає, відходить пора «кобзонства», а утверджується доба кобзарства – себто творчості питомо національної і разом з тим сучасної, новаторської, модерної* (ЛітУкраїна, 11/06, с. 2). У цьому разі утворюваний дериват уставляють в антонімічний однорідний ряд, поряд використовують протиставлюваний словотвірний прообраз (*кобзарство*), як результат – дериват *кобзонство* позначає сукупність ознак, протилежних названим у тексті (космополітизм, відсталість, трафаретність). У творенні дериватів цієї категорії використано незначну кількість інших власних назв: *Смерш* → *смершота*, *Париж* → *Парижня*, *Колумбія* → *колумбіада*.

Відонімні деривати також мають свою специфіку: здебільшого їхніми твірними виступають основи назв осіб: *беркути* → *беркутня*, *федераст* → *федерастія*. Серед дериватів за особливостями набуття асоціативності-порівняльності виділяються дві групи: 1) безпосередня асоціативність – набута в ході словотворення, твірна основа вже мала ознаки асоціативності-порівняльності (*гарант* 'Президент України як гарант Конституції' → *Гарантіада*), для розуміння таких дериватів важливим є контекст творення: «*Звірюшник*», саме так, а не звіринець, бо в звіринці зосереджуються нормальні звірі, а на *звірюшник* легко перетворюється під впливом простих, цілком певних механізмів будь-який совковий так званий «колектив» (ЛітУкраїна, 13/11, с. 7); 2) опосередкована – твірні основи вже мали асоціативність, успадковану від своїх твірних основ (*гречку сіяти* «роздавати безкоштовно гречку як засіб підкупу виборців» → *гречкосій* «кандидат, який здійснює підкуп виборців» → *гречкосійство* «сукупність ознак, дій, що

вказують на підкуп виборців»). Меншою продуктивністю відзначаються твірні основи назв видів і різновидів діяльності і дій (*форсмажор* → *форсмажорщина*, *податок* → *податкогейт*), назв предметів (*візир* → *візиргейт*, *бренд* → *брендятина*). Такі деривати без допомоги контексту ніяк не виявляють асоціативно-порівняльної основи твірною: *Маяк* → *маячня*. Перший елемент пари *маяк* називає засіб обладнання морських шляхів. На межі 2005-2006 років військовослужбовці Росії самовільно захопили ялтинський маяк. Такий акт порушення міжнародних договорів розцінили як щось неможливе, як таке, що можна зробити лише в стані хвороби: творенню деривата *маячня* передувало асоціативно-порівняльне поєднання близькозвучних слів *маяк* і *маячня* зі значенням «гарячковий стан хворої людини» – тобто хвороба з сукупністю її ознак і симптомів. Унаслідок таких асоціатив постав дериват зі словотвірним значенням «збірність-сукупність всього, пов'язаного з маяком»: *Маячня* – сьогодні таким терміном у пресі названо ситуацію навколо маяка (Новий канал, 18.01.06). Цей і подібні деривати є виявом мовної (словотвірної) гри.

Деривати збірності-сукупності мають низку ознак щодо способів їхнього творення: значно переважає суфіксальний спосіб з меншою кількістю задіяних суфіксів (*заківаловщина*, *флюгерня*). Унаслідок нетрадиційного поєднання суфіксів із твірними основами суфікси можуть набувати нового значення, модифікувати наявне, вступати в нові семантичні зв'язки з іншими суфіксами, виявляти ознаки контекстуальної залежності. Основоскладання втілено всього двома моделями: поєднання елементів словотвірної бази інтерфіксом (якщо один із елементів вже має значення збірності-сукупності) і інтерфіксально-суфіксальна модель (значення збірності-сукупності оформлює суфікс). За двома моделями утворено і деривати шляхом контамінування (накладання першого елемента на початок другого і накладання одного елемента на середину іншого); із двох накладуваних елементів один повинен мати значення збірності-сукупності (*чингісхамство*, *інт'Юлігенція*).

У частині 2.2 «Словотвірні локативи з асоціативно-порівняльною мотивацією» здійснено аналіз дериватів названої категорії, виявлено їхні специфічні ознаки. Серед інновацій значно переважають деривати просторової локативності, загальне значення яких зводиться до формули *місце (простір), пов'язаний із чимось чи кимось*, серед яких виділяються локативи-назви країн (*Кучмостан*, *Ганділандія*), населених пунктів (*Канібалоград*, *Клюївщина*), територій (*Балогостан* «Закарпатська область», *гепаленд* «парк ім. Горького в Харкові»), приміщень, установ/організацій (*Мінздох* «Міністерство зборів і доходів», *тушкокомбінат*). Утворені назви переважно є заміниками нейтральних існуючих назв міст, країн, установ, рідше – позначають умовні локації (*Орвелостан*, *Цукерляндія*, *баобабія*).

Твірними основами інновацій є власні (*Кім Ір Сен* → *Кімірсенія*, *Верховна Рада* → *Радагаскар*) чи загальні назви (*каструля* → *Каструляндія*, *банда* → *Бандустан*), навіть вигуківі одиниці (*ла-ла-ла* «приспів відомої «пікантної» пісеньки-речівки українських футбольних уболівальників» → *Лаллаландія*). Здебільшого їхня семантика як твірних відображена в

похідному слові неповністю – на основі асоціативності-порівняльності береться одна з видільних ознак, властивостей, дій чи ін. називаного, які становитимуть семантичну основу похідного: *кофiшоп* ‘різновид закладів у Нідерландах, що мають дозвіл на публічний продаж конопель і продуктів з неї’ → *Кофiшопія* «Нідерланди з їхньою вільною торгівлею конопель і продуктів із них». З огляду на такі особливості мотивації утворені деривати часто потребують контекстового увиразнення семантики: *Організатори акції ГО «Свіжа кров» підійшли до заходу з гумором і перетворили корисну справу на «party» під назвою «Упирівка»* (УМ-і, 139/15) – про донорський пункт.

Твірними основами виступають основи слів (*блудити* → *блудняк* «музей», *мітла* → *мітлодром*), словосполучень (*горло дерти* → *горлодерня* «Верховна Рада», *Донбас як Гондурас* → *Дондурас*), абрєвіатури (*ГеБе* «Государственная безопасность» → *Гебістан*, *ДНР* → *Деенерівщина*). Приєднувані словотворчі засоби, усупереч своєму значенню і традиційним можливостям сполучатися з тією чи тією твірною основою, виявляють нові валентні можливості і приєднуються до нових основ; унаслідок таких змін устанавлюються нові семантичні (синонімічні) зв’язки між словотворчими засобами.

У словотворенні більшості дериватів-локативів наявні різноманітні морфонологічні особливості: варіативність єднальних голосних, усікання твірних основ, варіативність суфіксів без будь-якої специфіки їхнього використання, непослідовність використання різних форм одного і того ж словотворчого засобу.

У третьому розділі «Асоціативно-порівняльна мотивація дериватів малопродуктивних іменникових категорій» розглянуто словотвірну категорію предметної дії, категорію інструментала, категорію особи й категорію предметної ознаки; визначення їх як малопродуктивних є відносним – ґрунтується на порівнянні кількості утворених дериватів тієї чи тієї категорії загалом.

У частині 3.1 «Словотвірна категорія предметної дії: мотиваційні інновації й структурні особливості» устанавлено основні особливості дериватів названої категорії. В українській мові існує значна кількість суфіксів для творення категорії предметної дії (24), в асоціативно-порівняльному словотворенні використовують незначну їхню кількість. При цьому продуктивність використання залежить від способу словотворення: під час безпосередньої суфіксації помітною є значна продуктивність одного із суфіксів *-аці[й(а)]* і низька продуктивність інших; під час основоскладання продуктивністю відзначаються українські суфіксальні елементи (*брудопомазання*, *книгохреща*) і новоз’явлені суфіксоїди (*яйцепад*, *ленінопад*).

Найбільшу групу становлять одномодельні відонімні деривати з твірними основами-назвами країн чи їхніх об’єднань (*Шенген* → *шенгенізація*, *Брюссель* → *брюсселізація*), територій (*Африка* → *африканізація*, *Донбас* → *донбасизація*), осіб (*Гройсман* → *гройсманізація*, *Путлер* → *путлеризація*), устанав-організацій (*Рошен* → *рошенізація*, *Талібан*

→ *талібанізація*). На основі асоціативно-порівняльної мотивації серед них наявні різновиди. Наприклад, у групі утворень від назв країн наявні деривати-назви сепаратистських процесів (*Ірландія* → *ірландизація*, *Придністров'я* → *придністровізація*), силовий поділ на частини (*Сербія* → *сербізація*, *Югославія* → *югослав'янізація*), надання чи набуття рис (*Чечня* → *чеченізація*, *Фінляндія* → *фінляндизація*).

Меншу групу становлять відапелятивні деривати: відособові (*тітушка* → *тітушкування*, *волонтер* → *волонтеризація*), відпредметові (*бренд* → *брендування*, *мурал* → *муралізація*). Порівняно з відонімними дериватами здебільшого мають прозору мотивацію, не потребують семантичного увиразнення контекстом.

Поява більшості суфіксальних дериватів зумовлена використанням черзкрокового словотворення (пропущено саме дієслівну ланку) і свідчить про реальну їхню похідність від інших частин мови: іменника, дієслова і від абревіатур (*Ахметов* → «*ахметизувати*» → *ахметизація*, *інший* → «*інишувати*» → *інишування*, *КаДеБе* → «*КаДеБізувати*» → *кадебізація*). Під час основоскладання випадків черзкрокового словотворення не зафіксовано – у твірних словосполученнях обов'язковим є дієслівний семантичний елемент (*дітовиробництво*, *харчообстріл*, *місяцетрус*).

Твірні основи дериватів різняться ступенем асоціативності-порівняльності і відповідно самі деривати – ступенем їхньої мотиваційної прозорості й зрозумілості, звідси й необхідність знання контексту творення – уособленням чого є твірна основа, які асоціації й порівняння їй приписує автор тощо: *Щоб Україну почали сприймати серйозно, вона має стати активнішою у своїй зовнішній та оборонній політиці, припинити гратися в нейтралітет та «фінляндизацію» чи «австріїзацію» та чітко визначитися, на чьому вона боці...* (УТ-і, 26/14). Такого ж чи подібного контексту потребують і деривати як вияв мовної гри: *Як це не прикро, але реальна «мобілізація» по-українськи можлива лише у випадку, якщо будуть запроваджені надзвичайно жорсткі рамки ввезення в нашу державу батарейних «мобілок»* (ПіК, 6/02, с. 29).

Творення дериватів відбувається з дотриманням загальнономовних морфонологічних правил, проте помітною є непослідовність, недотримання деяких із них: використання / невикористання інтерфіксальних засобів (порівняймо *африканізація* і *прибалтикізація*, *кучмоїзація* і *ахметизація*), збереження / усікання кінцевого -ій- (порівняймо *австріїзація* і *фінляндизація*, *сербіїзація* і *білорусизація*), усікання кінцевого форманта з нарощенням інтерфіксального елемента і без такого нарощення (порівняймо *грузинізація* і *донецзація* – від *Донецьк*, *кадиризація* – від *Кадиров*).

Частина **3.2 «Особливості асоціативно-порівняльної мотивації дериватів словотвірної категорії інструментальності»**. До цієї категорії належать деривати, що позначають конкретні предмети, значення яких можна звести до найзагальнішої формули: «те, що використовують для чогось, пристосовано до чогось, виконує функції». За таких умов словотвірна

категорія інструменталія є ширшою, ніж загальномовне поняття *знаряддя праці*. Творення інновацій інструментальності має особливостей.

Якщо в традиційно утворених і поширених в українській мові дериватів інструментальності твірними виступали основи слів, то в аналізованих дериватах переважають основи словосполучень, одиничними є абрєвіатурні основи. Специфіка використаних твірних основ зумовлює наявність серед інноваційних дериватів інструментальності трьох підгруп.

1. За авторством і походженням інструментів, серед яких переважають твірні основи однослівних власних назв осіб, що мають якийсь зв'язок із відповідним предметом (інструментом), проте не є творцями названих предметів (*Кличко* → *Кличківка*, *Стець* → *стеціометр*, *Кравчук* → *кравчучка*); залежно від «популярності» особи, деривати цієї підгрупи відрізняються ступенем мотиваційної прозорості.

2. За призначенням чи виконуваною дією інструментів, у яких переважають твірні основи слів, самі деривати стають заміниками офіційних нейтральних назв інструментів (*жертви людей* → *людоджерка*, *бігти* → *бігулі*); здебільшого твірні основи таких дериватів уже мають переносне (асоціативне) значення, звідси зростає значущість контексту в розумінні семантики нового деривата: *Перемикаю донощика інформації то на Верховну Раду, то на «Майдан». Там якийсь регіональний «інтелект» репетує...* (ЛУ, 19/07, с. 8) – ідеться про телевизор. Досить часто саме контексти підсилюють, увиразнюють чи й просто називають ті предмети чи явища, з якими порівняно, засоційовано предмети – новоутворена назва інструмента стає синонімічним заміником чи антонімічним протиставленням наявної назви; при цьому часто назва-прообраз наявна в реченні: *...бригади швидкої допомоги просто розвозитимуть потерпілих і хворих по лікарнях. Але це вже, власне, не допомога, а «хворовозка» якась...* (ПіК, 10/03, с. 35); фактично дериват утворено від основи словосполучення *возити хворих*, проте основою-початком для його появи стала переакцентуація значущості функцій машин швидкої допомоги із невідкладного надання медичної допомоги на єдину функцію – звичайне перевезення хворих.

3. Інструменти за видільною ознакою чи ознаками, їхніми твірними здебільшого є основи словосполучень, складники яких у свою чергу можуть мати чи не мати асоціативні чи порівняльні ознаки (*євробляха*, *бруднопис*, *КАНАЛізація*). Помітним у цій групі стає прийом ігрового перекладу іншомовних слів власне українськими стилістично забарвленими засобами (порівняймо: *бітборди* і *бітморди*, *Фейсбук* і *Мордокнижка*).

На відміну від узуальних, суфіксація дещо поступається накладанню основ і трохи переважає основоскладання. На відміну від узуального творення дериватів із монополією суфіксів інструментальності *-ач*, *-ник*, жоден не має значної переваги над іншими, продуктивними є суфікси *-ник*, *-к(а)*, *-атор*.

Найменшою продуктивністю відзначається основоскладання – у творенні інновацій загалом повторює (наслідує) традиційні ознаки дериватів інструментальності, проте й має свою специфіку: під час основоскладання

використано лише нульовий суфікс (*картоплестріл, зерноліт*); наявні зразки, розбіжностей між формальною мотивацією і семантикою задіяних засобів (*зерноліт* – формально утворено від основи словосполучення *зерно летить*, проте відповідно до тексту реальна семантична мотивація пов'язана зі словосполученням *зерно нести*; підтвердженням цьому є значення деривата «літальний пристрій, механізм, який несе зерно»); деякі елементи основоскладання виявляють тенденцію до зміни свого статусу – через частотність використання набувають ознак афіксоїдів (*зрадометр, бандерометр, глуздометр; майданобус, таксобус, путінобус, АТОбус, книжкобус*).

Накладання основ утілено двома моделями: накладання однієї основи на початок іншої (*лівий правопис* → *лівопис*) й накладання однієї основи на кінець іншої (*мемуари + маразм* → *мемуаразм*); до того ж у похідному збережено обидва елементи синтаксичного судження, один із яких називає різновид інструмента. Маючи однакові структури, деривати цього способу творення мають різні формули словотвірних значень.

В узуальному інструментотворенні помітною є значна перевага дієслівних твірних основ, в інноваційному – дієслівні основи поступаються іншим твірним основам: іменниковим (із різновидами твірних основ власних і загальних назв), прикметниковим; рівною мірою твірними є основи слів і словосполучень, наявні кілька зразків твірних основ аббревіатур.

У частині **3.3 «Словотвірна категорія особи: мотиваційні й структурні асоціативно-порівняльні вияви»** здійснено аналіз досліджуваних дериватів порівняно із загальнономовними дериватами-назвами осіб. Найзагальніша особливість: на відміну від дериватів інших категорій, асоціативність-порівняльність особових новотворів пов'язана саме із приєднуваним словотворчим засобом чи поєднуваними основами; помітним є й розподіл-закріпленість способів і засобів словотворення за тими чи тими назвами осіб: 1) у творенні назв осіб за належністю задіяно суфіксацію, виняток становлять чотири деривати: *саломан, лугандопітек, москалопітек* і *ватоцефал*; 2) у творенні осіб-виконувачів дії використовують спосіб основоскладання із суфіксацією; винятковими є деривати *москалізатор, ухильник* «особа, яка ухиляється від військової служби», *балувальник* «особа-учасник балу» – використано черезкрокове словотворення, пропущеним є дієслівний елемент; 3) контамінуванням утворено деривати, що свідчать про необхідність збереження-поєднання в назві особи ознак твірної основи.

Твірними основами назв осіб за належністю є апелювати-назви предметів (*табурет* → *табуретник* «особа, яка ввозить через кордон автомобілі; задля зменшення мита замість крісла використовує табурет»), *панчохи* → *панчішник* «особа, яка зберігає гроші в панчохах»), видільних зовнішніх ознак (*лампаси* → *лампасник, товстолобий* → *товстолобик*), соціального статусу (*середній бізнес* → *середняк, попса* → *попсюк / попсючка*).

Відонімні деривати кількісно поступаються відапелювативним дериватам (пропорції приблизно 1 до 2), проте відзначаються більшою послідовністю

приєднання суфіксів до обмеженого кола твірних основ: назви політичних об'єднань (*Яйце* «партія» → *яєчник*, *КОП* «Команда озимого покоління» → *копівець*), мистецьких об'єднань і реалій (*Театр на Чайній* → *чайник*, *Фабрика зірок* → *фабрикант*), назви територій (*Лугандон* → *лугандонець*, *Куликове Поле* → *куликовець* «мітингар на Куликовому Полі в Одесі»).

В узуальному суфіксальному словотворенні назв осіб «кожна група таких субстантивів [суфіксальних дериватів] має свої словотворчі суфікси, які виявляють певні особливості в поєднанні зі своєю кореневою частиною» (В. Олексенко). Проте мотиваційні особливості аналізованих суфіксальних дериватів указують на суттєві відступи від цього правила: суфікси приєднують без будь-якої специфікації, один і той же суфікс можуть приєднувати до найрізноманітніших основ. Особливості залучення до творення дериватів на позначення осіб асоціативно-порівняльних мотиваційних чинників зумовлює розмиття диференційних меж між групами дериватів, нівелювання різниці між ними, накладання значень тощо, звідси, наприклад, й існування дериватів, які водночас можна зараховувати до групи осіб-носіїв ознаки й до виконувача дії.

Під час творення дериватів категорії особи найчастіше застосовують прийом уподібнення нового наявному, що в свою чергу є виявом мовної гри на підставі омонімічної чи паронімічної асоціативності: пор. *фізик* «особа, яка займається фізикою» і *фізик* «фізична особа», *меншовик* «представник меншості в РСДРП» і *меншовик* «представник меншості у Верховній Раді». Звичайно, така мотиваційна специфіка і необхідність розуміння співзвучних назв потребує відповідних способів творення контексту: 1) використання в тексті твірного слова чи словосполучення: *І не просто думають, а діють, І не самі, а за допомогою п'ятої колони ... СБУ викрила групу саме таких «колоністів», які готували різноманітні заходи дестабілізації...* (когурсіа.com, 04.04.17); 2) вказівка на атрибути або пояснення новотвору: *Прізвиськом «текстильники», образливішим за яке для порядного нудиста немає нічого, нагородили вони тих, хто носить купальні костюми* (ПіК, 20/02, с. 39); 3) комбінований – використання твірної бази й нормативне утворення від неї двох паралельних дериватів, один із яких є омонімічним до наявного в мові: *От, на жаль, не зустрів звернень до жителів Шевченківського району, так само як і Печерського – невже «Дорогі печериці й печериці!»?* (ТК-і, 23.05.14).

Деривати-контаміанти своїм значенням не вписуються у традиційну класифікаційну систему поділу дериватів-назв осіб за їхнім значенням. Основна причина – різниця складників, задіяних у словотворенні. У контамінуванні беруть участь дві самодостатні основи з різним ступенем зв'язку між ними (часто не зв'язані між собою), до того ж одна з них чи й обидві обов'язково мають семантику особи чи безпосередньо називають осіб: *Толстой + Достоевський* → *Толстоевський*, *Семиноженко + рожка* → *Семироженко*. Здебільшого назви, твірні основи яких беруть участь у контамінуванні, позначають різноманітні реалії – асоціативність-

порівняльність як ознака мотивації дериватів є наслідком їхнього безпосереднього поєднання і стає явною після такого поєднання.

Частину 3.4 «Асоціативно-порівняльна мотивація дериватів словотвірної категорії одметненої ознаки» присвячено специфіці названих дериватів порівняно з узуальними. В українській мові деривати цієї категорії творять від основ якісних прикметників, проте серед досліджуваних наявна значна кількість дериватів, утворених від інших основ. Досліджувані інновації свідчать про наявність способів-прийомів «надання-набуття» таких ознак із обов'язковими семантичними змінами: 1) «успадкування» твірним прикметником відіменникового деривата (*вата* «назва росіян і їхніх прихильників у війні проти України» → *ватний* → *ватність*, *брудні руки* «про нечесні дії, злодійкуватість і под.» → *бруднорук(ий)* → *бруднорукість*); 2) використання черезкрокового словотворення (*вчителька* → «*вчителькуватий*» → *вчителькуватість*, *бізнесюк* → «*бізнесючий*» → *бізнесючість*, *Няш-Мяш* – «прізвисько Н. Поклонської, пов'язане з її манерою вдягання і говоріння – виглядає і говорить як лялька» → «*няшмяшний*» → *няшмяшність* (синонім до *ляльковість*). Важливою в цьому разі є підказка контексту творення деривата: *Вона вкоротила волосся і стала користуватися темнішою губною помадою, через що виглядає старшою, втративши колишню «няш-мяшність»* (espresso.tv, 26.04.15).

В інноваційному словотворенні з асоціативно-порівняльною мотивацією фактично задіяно один суфікс *-ість* – його продуктивність є однією з найвищих у творенні досліджуваних у цій праці дериватів, до того ж через застосування черезкрокового словотворення відмінною є і його валентність – приєднують до іменникових, дієслівних чи словосполученневих основ. Суфікси одметненої ознаки за своєю семантикою є синонімічними, відповідно ї утворені за їхньою допомогою деривати мають властивість вступати в синонімічні зв'язки – такими є форманти *-ість* і *-й(а)*, *-ø(а)*: *безвимірність* і *безвимір'я*, *безгранина* і *безгранинність*, *безкордонність* і *безкордоння*.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури щодо сучасних інноваційних процесів в українській мові, зібраний фактичний матеріал, його оцінка й інтерпретація в цій роботі уможливають ряд загальних висновків.

1. Досліджуваний період функціонування інновацій (від початку ХХІ століття) свідчить про не знану раніше інтенсивність їхньої появи й специфіку на всіх мовних рівнях, що змусило лінгвістів говорити про «неологічний вибух». Звичайно, такі зміни в мові не могли відобразитися й на відповідних галузях лінгвістичних досліджень: неологія постала як окрема галузь із її широтою і системністю, зміною самих орієнтирів й інструментів дослідження, сформовано відповідний терміноапарат; можна стверджувати й про формування в сучасній українській словникарській практиці неографічної галузі (напрямку).

2. Особливе місце серед інновацій посідають словотвірні номени, у дослідженні яких виділяються окремі напрямки й аспекти: окреслення мовних й позамовних чинників появи, стилістичні особливості творення й використання неодериватів, встановлення першопричин творення й вибору мотиваторів, інновації і системність мовних явищ та інше. Проте, як свідчить аналізована наукова література, між дослідниками немає однастайності в розумінні деяких засадничих понять. Так, суперечливими залишаються визначення меж інноваційності номенів загалом і словотвірних зокрема, визначення власне словотвірних способів і мотиваційних відношень на відміну від способів і мотивації інших типів номінації.

У зв'язку з цим у нашому дослідженні для визначення інноваційності деривата використовуємо лише критерій початкового часу його появи (фіксації) і нехтуємо прийнятим у лінгвістиці суб'єктивним фактором так званого «відчуття новизни». До способів словотворення зараховуємо номени з такими основними ознаками: їхня похідність, повна мотивованість похідної одиниці твірною, зміна структури і/чи семантики похідних порівняно із твірними, разовість-одномоментність твірного акту, результатом процесів є тільки слово. На підставі цього під час встановлення різновидів мотивації використовуємо ряд взаємозв'язаних критеріїв: за типом номінації (словотвірна, семантична, абрєвіаційна, синтаксична); у словотвірній виділяємо за рівневим статусом мотиватора (слівна, словосполученнєва, абрєвіаційна, звукова/буквена, вигукова), за кількістю мотиваторів (мономотивація і полімотивація/множинна), за мисленнєвою операцією вибору мотива (асоціативно-порівняльна і пряма).

3. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про наявність цілого ряду специфічних ознак інноваційних дериватів із асоціативно-порівняльною мотивацією в порівнянні із загальнономовним дериватами іменникових словотвірних категорій.

Передусім помітна значна різниця у продуктивності чи тієї словотвірних категорій як у порівнянні між собою, так і в порівнянні із такими ж категоріями із прямою мотивацією. Так, високою продуктивністю відзначаються категорії збірності-сукупності і локативу; найнижчим рівнем продуктивності відзначаються категорії особи і опредметненої ознаки. Такі показники не узгоджуються із відповідними загальнономовними явищами: найвищим рівнем продуктивності відзначається словотвірна категорія особи, найнижчим рівнем – категорія збірності-сукупності й опредметненої ознаки.

Найвищим частотою використання відзначаються твірні основи іменників: загалом рівною мірою задіяно твірні основи іменників власних і загальних назв, проте в межах кожної категорії такі пропорції не зберігаються.

4. Асоціативність-порівняльність утворюваних дериватів є або успадкованою від твірних основ, або ж формується безпосередньо під час словотвірного акту з приєднанням словотворчих засобів. Деривати з асоціативно-порівняльною мотивацією мають двоякий статус у подальшому функціонуванні: вони або позначають нові явища і процеси, або ж стають стильовими заміниками наявних у мові нейтральних назв.

5. Досить часто для розуміння деривата необхідно знати його контекст творення і використання, а саме уособленням чого є твірна основа-власна чи загальна назва, які асоціації й порівняння їй приписує автор у час творення деривата тощо. Втілення асоціативно-порівняльної мотивації в дериваті і можливість її розуміння, сприймання часто повністю залежать від контексту творення самого деривата. Як показує дослідження, під час творення інноваційних дериватів з асоціативно-порівняльною мотивацією для повноцінного сприймання і розуміння їхнього значення автори використовують специфічні прийоми контекстотворення. Серед них найпомітнішими є:

- пояснення через додаткові елементи тексту;
- протиставлення утворюваного деривата іншим;
- вказівка на дериват-прообраз творення новогочи й безпосереднє використання в тексті такого прообразу;
- називання твірної бази у тексті, пояснення деривата через твірну базу.

6. В українській мові кожна зі словотвірних категорій має свій набір словотворчих засобів різної продуктивності. В інноваційному словотворенні з асоціативно-порівняльною мотивацією задіяно лише незначну їхню кількість. Так, у категорії предметної ознаки із 9 загальномовних суфіксів різної продуктивності у творенні інноваційних дериватів із асоціативно-порівняльних мотивацією використано лише 4 із монополією суфікса *-ість*; у категорії збірності-сукупності із 20 використано лише 10; в категорії інструментальності монополію має суфіксальний спосіб, із 15 наявних загальномовних суфіксів найпродуктивнішим є *-ач*, в досліджуваних інноваціях суфіксація має нижчий рівень продуктивності від основокладання, використання суфікса *-ач* не зафіксовано зовсім, натомість найпродуктивнішим є суфікс *-ик/ник*; в категорії предметної дії із 24 суфіксів використано лише 4, при цьому серед них фактично монополієм є суфікс *-изація/ізація*. переважає черезкрокове словотворення з моделлю І –Д – І. При цьому помітною є зміна валентних можливостей самих словотворчих засобів.

Під час дослідження було виявлено, що високопродуктивні іменникові словотвірні категорії становлять приблизно 49,6% всього опрацьованого матеріалу, з них категорії збірності-сукупності – приблизно 26,2%, а категорії локативності – 23,4%.

Проаналізувавши малопродуктивні іменникові словотвірні категорії, що становлять приблизно 50,4% всього опрацьованого матеріалу: словотвірна категорія предметної дії – приблизно 20,4% опрацьованого матеріалу, категорія особи – 14,5%, категорія інструментальна – 9,8% й категорія предметної ознаки – 5,7%.

До перспективних належать дослідження асоціативно-порівняльної мотивації словотвірних категорій інших частин мови; окремого монографічного дослідження потребують явища і процеси в парадигмі контекст і словотворення.

СПИСОК ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації (фахові видання України):

1. Глуховська М. С. Обсяг поняття асоціативної мотивації в словотворі української мови. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 37. С.65–69.

2. Глуховська М. С. Змістові нарощення власних імен у мовній картині світу українців. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2015. Вип. 21. С. 3–7.

3. Глуховська М. С. Асоціативність як чинник виникнення новотворів суспільно-політичного дискурсу. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. Вип. 45. С. 54–59.

4. Глуховська М. С. Механізм асоціативної мотивації словотвірних інновацій. Записки з українського мовознавства: Збірник наукових праць Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова. Одеса. 2017. Вип. 24, Т. 1. С. 200–206.

5. Глуховська М. С. Суфіксальний спосіб творення дериватів асоціативно-порівняльної локативності інновацій української мови. Закарпатські філологічні студії: журнал. Ужгород. 2018. Вип. 5. С. 11–15.

6. Глуховська М. С. Деривати інновацій асоціативно-порівняльної мотивації локативності просторової локації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: фаховий науковий журнал. Одеса. 2018. № 36. Т. 2. С. 29 – 31.

7. Глуховська М. С. Основоскладання у творенні інноваційних локативів асоціативно-порівняльної мотивації. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 49. С. 5–9.

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації (зарубіжні галузеві видання):

8. Глуховська М. С. Ассоциация как один из факторов мотивации новообразования в языке. «Austria-science»: ежемесечный международный научный журнал. Австрія. 2017. №5. С. 52–55.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації (тези):

9. Глуховська М. С. Відонімні суфіксальні деривати. Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення: матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 8–9 лютого 2019 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 11–13.

10. Глуховська М. С. Сучасні наукові інновації: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 16-17 лютого 2019 р.). Київ: МЦНД, 2019. С. 50 – 51.

АНОТАЦІЯ

Глуховська М.С. Асоціативно-порівняльна мотивація українських словотвірних інновацій у сфері іменника. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України – Харків, 2019.

У дисертації досліджено асоціативно-порівняльну мотивацію українських словотвірних інновацій у сфері іменника. Окреслено й уточнено основні поняття й терміни словотвірно-інноваційної теорії. Здійснено аналіз високопродуктивних та малопродуктивних іменникових словотвірних категорій, які відзначаються наявністю значної кількості дериватів із асоціативно-порівняльною мотивацією. До високопродуктивних словотвірних категорій належать категорія збірності-сукупності (найбільша кількість дериватів) і категорія локативності чи локативів; у межах категорії окремо розглянуто деривати за мотиваційно-словотвірними і структурно-словотвірними особливостями. Малопродуктивні словотвірні категорії – категорія предметності дії, інструменталія, особи й предметності ознаки.

У дослідженні розглянуто значну кількість словотворчих засобів та способів творення нових слів з опертям на специфіку асоціативно-порівняльної мотивації.

Ключові слова: словотвірна інновація, деривація, дериват, асоціативно-порівняльна мотивація, словотвірна категорія, словотвірна номінація, словотворчі засоби, словотвірні способи.

АННОТАЦИЯ

Глуховская М. С. Ассоциативно-сравнительная мотивация украинских словообразовательных инноваций в сфере имени существительного. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2019.

В диссертации исследована ассоциативно-сравнительная мотивация украинских словообразовательных инноваций в сфере имени существительного. Определены и конкретизированы основные понятия и термины словообразовательно-инновационной теории. Осуществлен анализ высокопродуктивных и малопродуктивных именных словообразовательных категорий, которые отличаются наличием значительного количества дериватов с ассоциативно-сравнительной мотивацией. К высокопродуктивным словообразовательным категориям относятся:

категория собирательности-совокупности (наибольшее количество дериватов) и категория локативности или локативов; в пределах категории отдельно рассмотрены дериваты с мотивационно-словообразовательными и структурно-словообразовательными особенностями. Малопродуктивные словообразовательные категории – категория опредмеченного действия, инструменталю, лица и опредмеченного признака.

В исследовании рассмотрено значительное количество словообразовательных средств и способов образования новых слов с опорой на специфику ассоциативно-сравнительной мотивации.

Ключевые слова: словообразовательная инновация, деривация, дериват, ассоциативно-сравнительная мотивация, словообразовательная категория, словообразовательная номинация, словообразовательные средства, словообразовательные способы.

SUMMARY

Hlukhovska M.S. Associative-Comparative Motivation of Ukrainian Word-Formation Innovations. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Science and Education of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The theoretical part of the thesis is devoted to the issues which are the basis of word-formation and innovation theory and are important for our research. They are outline of scientific foundations and perspectives of research of innovative means, clarification of linguistic and extra-language factors of appearance of new units, fixing of time limits of "new" and conditions of loss of belonging features, the definition of meaning of the concept (gisting) and types (varieties) of word-formation motivation. According to the word-formation theory, motivation belongs to the basic concepts. It is impossible without concept of motivational connections to have a full word-formation analysis not only in a pair motivator and derivative, but also in the above-mentioned components of the word-formation system. The meaning of the concept of motivation reduces to the fact that a name includes some features of another name. That is, some names are always motivated by others.

The author of the thesis analyses high productive noun word-formation categories, which are characterized by presence of appreciable quantity of derivatives with associative and comparative motivation. These categories include the category of collection and aggregate (the largest number of derivatives) and the category of locality or locusts. Within the categories it was separately considered on the derivation of the motivational and word-formation, structural and word-formation features.

It was found that forming derivatives of category of collection and aggregate are mainly foundations of nouns, productivity of which is marked by the basis of their proper names with predominance of names of persons (surnames, names, nicknames). In this case, the proper name is a collection of some features of its native speaker of the language, which become the base morpheme of associative and comparative mental operations. Associability and comparability of generated

derivatives that are derived from forming stems morpheme or are formed directly during the word-formation act.

It is emphasized that the creation of derivatives of locality also involves the forming stems of their proper and common names (however, in equal measure). In contrast to the creation of derivatives of collectivity, derivatives of locations are referred only some kind of emphasized feature as a forming base, this is the only sign that becomes the semantic stem of a derivative. It is a basis of stylistic exclusion of the derivatives themselves.

Among other categories, the category of collection and aggregate is marked by the largest number of used suffixes available in the general stock (they are 10 from 20), but the used suffixes have a rather significant difference according to their productivity. Non-traditional combination of suffixes with forming stems is common.

Word-formation means of locality, adding on new forming stems morpheme, expand their valence possibilities, as a result of which the means themselves enter into new semantic relation between each other, make it possible to replace them with each other.

During the research, it was noted that to non-productive categories includes the word-formation category of specified action, the word-formation category of instrumental, the word-formation category of a person and the word-formation category of specified feature. The analysis of the categories is performed in the order of decreasing of their productivity.

It was considered a large number of word-formation means for creating of the word-formation category of specified action. As for creation of innovative derivatives of the word-formation category of instrumental we use three methods of word-formation: suffixation, compounding and blending, which have difference of the degree of productivity and the results of creation.

Suffixation of the innovations has a lower level of productivity than blending (almost monopolistic) and it is marginally larger than the compounding. The cards index shows that in contrast to the generic creation of derivatives with monopoly of suffixes of locality are *-ач*, *-нук* have not a significant advantage as for other suffixes. The productive suffixes are *-нук*, *-к(а)*, *-амор*, while the named suffixes reveal peculiarities in comparison with the traditional word-formation of the instrumental. The smallest productivity manner is the compounding, that during creation of innovations in general duplicates (derives) the traditional features.

Comparative with the creation of derivatives of other word-formation categories when we create derivatives of the category of a person, the most commonly used method is to assimilate a new of existing one, that in turn is a manifestation of a language game based on homonymous or paronymic associativity.

It should be stressed that some manner of acquiring forming stems qualitative associative and comparative features. There are using of step-through word-formation (the missed step is the design of some mental operation from giving associativity and comparability), semantic transference as a step between initial derivative (mainly it is a relative adjective) and a new derivative.

These features are result in close connection between the understanding and perception of the semantics of derivatives with the context of their creation.

Key words: word-formation innovation, derivation, derivative, associative and comparative motivation, word-formation category, word-formation naming unit, word-formation means, word-formation method.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, професор Олексенко О.А.

Підписано до друку 18.03.2019. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311
Свідоцтво про державну реєстрацію В00 № 941249 від 28.01.2003 р.

